

**VAN MÜZESİ'NDEKİ BİR GRUP TUNÇ MOBİLYA
AKSAMI VE BUNLARIN URARTU
GÖMÜ GELENEĞİ İLE İLİŞKİSİ**
(Lev. XXIX-XXX)

Doğu Anadolu'da yoğun tahribata uğrayan alanların başında Urartu mezarları yer alır. Urartuların tapınaklar kadar kutsal saydıkları mezarlar kaçak kazılarla soyularak tahrip edilmiştir. Böylece Urartu ölü gömme geleneğine ait önemli birçok bulguyu bilimsel kazılarla tesbit etmek mümkün olamamıştır.

Bu makalemizde ele alacağımız mobilya aksamaları, mezar buluntuları içinde önemli bir grubu oluşturmaktadır¹. Sadece 1974-1979 yılları arasında Van Müzesi envanterine giren tunç eserlerden 80 tanesinin, ahşap kısmı parçalanmış durumda olan, masa, sehpa ve sandalye gibi ahşap mobilyalara ait olduğu anlaşılmaktadır. Kaçak kazılar sonucu soyulan Urartu mezarlarına ait bu tür eserlerin bir kısmı yurt içindeki değişik müzelere satılırken², bir kısmı da yurtdışına çıkartılmıştır³. Yurt içinde kalan eserlerin bir bölümünü Van Müze Müdürlüğü'nce satın alınmış ya

¹ Van Müzesi'ndeki tunç eserler ile ilgili çalışmalarımız 1994 yılından bu yana sürmektedir. Malzeme üzerindeki çalışmalarında yardımcı olan Van Müze Müdürü Ersin Kavaklı ve Müze Araştırmacısı Hanifi Biber'e teşekkür ederim. Bu makalede 1994-1995 yılları içinde yaptığımız çalışmalar sırasında tesbit ettiğimiz mobilya aksamının bir bölümü sunulmaktadır.

Makalede şu kısaltmalar kullanılmıştır:

- Darga 1992 : M. Darga, *Hitit Sanatı*, İstanbul 1992.
Genge 1979 : H. Genge, *Nordsyrisch-südanatolische Reliefs* I-II, Kopenhag, 1979.
Orthmann 1971 : W. Orthmann, *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*, Bonn 1971,
Özgüç 1969 : T. Özgüç, *Altuntepe II. Mezarlar, Depo Binası ve Fil Dışı Eserler*, Ankara 1969.
Urartu : *Urartu. A Metalworking Center in the first Millennium B. C. E.* (Ed. R. Merhav), Kudüs 1991,

² Tunç mobilya parçaları Anadolu'nun birçok müzesine dağılmış durumdadır. Bunların bir kısmı da Elazığ müzesinde bulunmaktadır. Bakınız R. Yıldırım, *The Urartian Furniture Fragments in the Elazığ Museum, Anatolian Iron Ages 3, The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-12 August 1990*, (Ed. A. Çilingiroğlu - D. French) Ankara, 1994, 301-309.

³ R. Merhav, "Secular and Cultic Furniture", *Urartu*, 246 vd, res. 1-7.

da müsadere yoluyla Müze'ye kazandırılmıştır. Van Müzesi'ndeki tunç mobilya aksamlarını 5 grupta toplamak mümkündür;

1. Dört ayaklı masa ve sandalyelerin ayakları arasındaki bağlantıyı sağlayan eklem yerlerindeki dikdörtgen ya da yuvarlak kaplamalar (Çiz. 1-3). Ahşap mobilya ayağının şekline göre köşeli ya da silindirik yapılmışlardır. Pencere kepenkli tipte yapılanları da vardır. Özellikle sandalyelerin oturma kısmına yakın yerde kullanılmış olmalıdırlar.

2. Masa ve sandalye ayaklarına geçirilen qenli bilezik ya da dörtgen şekilli iki ucu açık kılıflar (Çiz. 4, Res. 1, 2). Bilezik şeklinde olanların iki açık ucu dışa kavslidir ve bunlar masa ayaklarında süs elemanı olarak kullanılmıştır.

3. Masa ve sandalye ayaklarındaki destek amaçlı yatay çubuklara geçirilen volütlü tunç kaplamalar (Çiz. 5, Res. 3). İki parçadan oluşan kaplamaların ön ve arka yüzleri koç boynuzu ya da İon başlıklarının volütleri şeklinde işlenip birbirlerine perçimlenmişlerdir.

4. Masa, sehpa, sandalye ayaklarına ve çıkıntılara takılan bardak ya da boğa toynağı şeklindeki pabuçlar (Çiz. 6, 7, Res. 4, 5). Boğa toynağı (boğa tırnağı) şeklindeki pabuçların yanları ve tabanı ayrı levhalardan yapılıp perçimlenmiştir.

5. Kelepçeler (Res. 6). İki ucunda 1 - 1.5 cm çapında yuvarlak delikler bulunan "U" şeklindeki kelepçeler, mobilyalar üzerinde işlevsel amaçla kullanılmış olmalıdır.

Çoğunlukla tunç levhaların perçimlenmesi ile yapılmış olan mobilya aksamları sağlam durumdadır. Ezilmiş ya da kırık durumda az sayıda parça bulunmuştur. Tunç aksamın mezar içinde ahşap mobilyalar üzerinde kullanıldığını düşünmekteyiz. Mobilyaların ahşap kısımlarının nemin ve toprağın etkisiyle çürümesi, metal aksamın ahşaptan kolaylıkla ayrılmasına neden olmuştur. Mezarları kazan defineciler de mobilyaların ahşap kısımlarını temizleyip tunç aksamını almış olmadırlar. Parçalar dikkatlice incelediğinde parçaların bir kısmının üzerindeki perçin ve çivilerin (Çiz. 2, 6) varlığı görülebilir.

Çoğunluğu soyulmuş olmasına rağmen Urartu mezarının bir kısmında mobilya aksamlarının ele geçtiği bilinmektedir. Sözkonusu mezarlıklardan biri, Adilcevaz H Kayalığı 1 no.'lu oda mezarıdır. Mezarın içinde bir kısmı boğa ayağı şeklinde işlenen ahşap mobilya parçaları bulunmuştur⁴. İkiye ayrılmış durumda bulunan üç ayaklı yuvarlak küçük

⁴ B. Ögün, "Urartu Halk Mezarları", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974, 446; *Die urartäischen Bestattungsbrauche, Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens, Festschrift für F. K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28 Februar*

bir masa, mobilya parçaları içinde en sağlamı olarak dikkati çeker.

Kayalidere A mezarının odalarında bulunan mobilya parçaları da⁵, mezardaki masa ve sandalye gibi birtakım aşyaların varlığına işaret etmektedir.

Soyulmuş durumdaki Altın-tepe mezarlarında da dağılmış durumda ahşap ya da metal mobilya parçalarına rastlanılmıştır. I No.'lu mezarın üç nişli üçüncü odasının tabanında kaçak kazıcıların dikkatini çekmediği anlaşılan bir grup keramik ve ağaç mobilya parçaları bulunmuştur⁶. Yuvarlak kesitli, dört yüzeyli, kabartma merdiven motifli ve boğa ayaklı parçalar mezarda olasılıkla bir yemek masası ve sandalyesinin varlığını ortaya koymaktadır.

Altın-tepe III No.'lu mezarın (Çiz. 8) ilk odasında da kapıya yakın bir yerde ayakları gümüş kaplı iki sandalye tesbit edilmiştir⁷. Odanın batı yarısında keramik ve iyi korunmuş bir ağaç masa ele geçmiştir. İkinci odada lahitlerin yanında, ceviz ağacından iki masa⁸, pişmiş toprak kaplar, ithal olduğu düşünülen fayans vazo ve tahrip olmuş durumda ağaç mobilya parçaları bulunmuştur. Üçüncü odada ise üzerinde pişmiş toprak kaplar bulunan dört ayaklı ahşap bir masa vardır⁹. Bilim adamları tarafından kazılan Adilceva, Kayalidere ve Altın-tepe'deki mezarlardan elde edilen bulgular, oda mezarların bazılarında ölü ziyafeti ile ilgili olarak masa ve sandalyelerin koyulduğunu göstermektedir.

Çoğunlukla kaçak kazıcılar tarafından ortaya çıkartılan ve ahşap kısımlarına ait çok az bilgiye sahip olduğumuz tunç mobilya aksamı, Urartu gömme geleneğinin mezar içindeki ziyafet sofrası uygulamasının yeterince dikkate alınmayan kanıtları olarak görülmelidir. Ele geçen pişmiş toprak ve tunç kap parçalarından da anlaşılacağı gibi masaların üzerine yiyecek ve içecekler bırakılmış olmalıdır.

Urartu eserleri üzerinde genellikle arkalı bir sandalye ve taht üzerinde ya da arkalıksız bir tabure üzerinde oturan kişiler önlerindeki masaya yönelmiş durumda gösterilmiştir (Çiz. 9). Çeşitli betimlemelerde oturan ve ayakta duran kişilerin önünde, üzerlerine yiyecek ve içecekler

1976, Ankara 1978, 663; Die urartäischen Gräber in der Gegend von Adilceva und Patnos, *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara 1978, 63, pl. 32, Abb. 18-19, 21.

⁵ C. Burney, "A First Season of Excavation at the Urartian Citadel of Kayalidere", *Anatolian Studies* XVI, 1966, fig. 23, pl. 25, a-b.

⁶ Özgüç 1969, 13, Eev. XXI. 2-4, XXII. 1, dipnot 16.

⁷ Özgüç, a.g.e., 20, Lev. XIX, 1-2.

⁸ Özgüç, a.g.e., 22, Lev. XX.

⁹ Özgüç, a.g.e., 24, res. 24, Lev. XX, 1-2.

koyulan masalar¹⁰ bulunur. Masanın üzerinde büyükçe bir kabın içine Anadolu'da "açık ekmek" olarak adlandırılan ekmeğe bırakılmıştır. Aynı masa üzerine veya ikinci bazen de üçüncü bir masaya olasılıkla içinde içecek bulunan kulplu testi, yiyecek bulunan çanak ve kaseler koyulmuştur.

Bütün Urartu mezarlarında ölümler için ziyafet masalarının hazırlandığını söylemek zor olsa da, sağlam durumda tesbit edilen ve soyulmadan açılan oda mezarda ele geçen buluntular, Urartu mezarlarında bu tür uygulamanın varlığını ortaya çıkartmaktadır. Van Müzesi'ndeki çok sayıdaki tunç mobilya aksamı bu durumu desteklemektedir.

Olasılıkla Urartu oda mezarların bir kısmında, özellikle gelir durumu yüksek olan ve yönetimde yer alan kişilere ait mezarlarda, ölümlere zengin ziyafet sofrası hazırlanmaktaydı. Kremasyon mezarlarda rastlanmayan ve daha çok yakmadan yapılan gömülere ait bir uygulama gibi düşündüğümüz bu uygulamanın; Doğu Anadolu Erken Demir Çağ mezarlarındakilere oranla daha kapsamlı ve özenli olduğu anlaşılmaktadır. Erken Demir Çağ mezarlarında ölü yemeği uygulaması olmakla birlikte mobilyaların kullanıldığı mezarlara rastlanmamıştır. Genellikle yiyecek ve içecekler kaplar içinde mezar zeminine ölünün yanına bırakılmıştır¹¹. Orta Demir Çağ'da ise mezarlara ölü için yiyecek ve içecek koyma uygulamasının dönemin belli kesimindeki artan zenginliğe uygun olarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Urartular döneminde bu uygulama, mezar içinde masa ve sandalye gibi mobilya aksamının da kullanıldığı Anadolu'nun en eski geleneklerinden biri olan "ölü yemeği"¹² şekline dönüşmüştür. Urartu tunç levhalarında betimlenen sahnelerde olduğu gibi (Çiz. 9), kişinin ölümden sonraki yaşamında da yiyip içebileceği düşünülmüş ve bu inanca uygun ortam hazırlamak istenmiştir.

¹⁰ Masa ve sehpa tipleri ile ilgili olarak bk. C. Işık, "Tische und Tischdarstellungen in der urartäischen Kunst", *Belleten* L, 1986, 416 vd.

¹¹ Doğu Anadolu'da Erken Demir Çağ'da ölü gömme geleneğinin önemli bir bölümünü ziyafet törenleri oluşturur. Olasılıkla kurban edilen hayvanların bazı bölümleri ziyafet törenin ardından kaplar içinde mezarlara bırakılmıştır. Bu uygulamaya ilişkin *in situ* buluntulara Karagündüz mezarlarında rastlanılmıştır: Bk. V. Sevin - E. Kavaklı, "Van - Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü Kurtarma Kazıları 1992-1993", *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı* I, Ankara 1995, 335 vd., res. 3.

¹² Ölü Yemeği bölgelere göre çeşitli adlar almaktadır. Söz konusu adlardan bazıları; "kı, kırk yemeği, ölünün kırkı, kazma tıkrıtısı, can aşısı, zıkkım yemeği, etmek" olarak bilinmektedir. H. Z. Koşay, *Anadolu'nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme, Alacahöyük*, Ankara 1951, 33; H. T. Okutan, *Şebinkarahisar ve Cıvartı*, Giresun 1949, 411; N. Uluğ, *Tunceli*, İstanbul 1938, 110; A. R. Yalçın, *Cenüpta Türkmen Oymakları*, II, Ankara 1933, 76.

Demir Çağı'na ait mühürler, steller, duvar resimleri, lahitler ile¹³ tunç levhalar üzerinde betimlenen¹⁴ ve ölünün arkasından verilen yemeği

¹³ Mezarlarda ölülerin yanında bulunan mühürlerde, belki de moda niteliğinde dönemin sevilen motiflerinden biri olan, ziyafet sahneleri yer almaktadır. Kargamış yakınında Devehöyük mezarlığında yakarak yapılmış bir gömünün yanında bulunan bir silindir mühürde bu tür bir sahne bulunmaktadır (P. R. S. Moorey, *Cemeteries of the First Millennium B. C. at Deve Höyük*, Oxford 1980, 108, pl. 1. 449). Mühürde betimlenen biri oturur durumda gösterilen iki figürün yer aldığı ziyafet olayı da yapılan gömü töreninin bir parçası olmalıdır. Ziyafet sahneli mühürler Susa'daki mezarlarda da bulunmuştur. Susa'da 259 ve 119 No.'lu mezarlarda bulunan mühürlerde de benzer ziyafet sahnelerinin yer alması, aynı zamanda ziyafet sahneleri ile ölü ve ölü törenleri arasındaki ilişkiyi açıklaması açısından önemli sayılmalıdır (P. Amiet, *Iranica Antiqua XV*, 1980, 142 vd., No. 14, 18, 19 ve 20, pl. VI).

Ölülerle ilgili ziyafet sahneleri mezarlarla ilişkili bazı taş eserler üzerinde de betimlenmiştir. Üzerindeki ziyafet sahnesi ile Ahiram lahdi bu eserlerden biri olarak gösterilebilir (N. Jidejian, *Byblos Through the Ages*, Beyrut 1968, fig. 92-94; G. Hermann, *Iraq LI*, 1989, fig. 2). Taht ya da yüksek bir sandalye üzerinde oturan bir eli ile lotus çiçeği tutan sakalı kişinin önündeki masanın üzerinde yiyecekler bulunmaktadır.

Malatya, Maraş, Tell Rıfaat ve Sakçagözü'nde bulunan K. Suriye mezar stellerinde görülen yemek sahneleri de (Orthmann 1971, 42. c, f; 43i; 44g, fig. 45. a-b, d, f-g, fig. 46a-d, 47c-f, 48a, 51f) bu tür betimlemelerin genellikle ölü yemeği ile ilişkili olabileceğini kanıtlamaktadır. Hama'da bulunan bir mezar steli üzerinde (Genge 1979, Abb. 41; H. Inghalt, *Rapport Preliminaire sur Sept. Campagnes de Fouilles à Hama en Syrie (1932-1938)*, 1940, taf. 26), mezar sahibine törensel içerikli donuk bir atmosferde verilen ziyafet canlandırılmaktadır. Karatepe, Maraş ve Zincirli mezar stellerinde de benzer sahneler bulunur (P. Matthiae, *Studi sui Rilievi di Karatepe* (1963), Taf. V; Genge 1979, Abb. 37, 56, 119, 122; J. B. Pritchard, *The Ancient Near East in Picture*, New Jersey 1954, 325, fig. 630, 633; E. Akurgal, *The Art of Hittites*, Londra 1962, fig. 130; Darga 1992, fig. 263, 278, 279, 300, 301, 304, 305, 306). Nerab'dan mezar stelinde yelpaze sallayan hizmetçi karşısında yiyen ve içen kişi yine aynı mezarın sahibi olabilir (Genge 1979, Abb. 118; G. Cotenau, *Les Antiquities Orientales*, Paris, 1780, 17, no. 27). Bu ziyafet sahnesi ile aynı zamanda ölen kişi de betimlenmektedir. Zincirli yakınındaki Karaburçlu ve Ördekburnu kökenli iki stelde de ölü yemeği sahnesi yer almaktadır (Orthmann 1971, Lev. 43i, 48g; Darga 1992, 311, fig. 299, 323, fig. 307).

¹⁴ Urartu tunç kemerlerin ve kemer parçalarının dini ve krali törenlere ilişkin bilgi vermeleri açısından özel bir yeri vardır. Söz konusu kemer parçaları bazen friz bazen de küçük parçalar halinde karşımıza çıkmalarına karşın bunlardan hangilerinin ölü törenlerini içerdiğini ya da bu törenlerde kullanıldığını anlamak güçtür (Bk. A. Çilingiroğlu, "Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi", *Arkeoloji Dergisi*, Özel Sayı I, Erol Atalay Memorial, (Ed. H. Malay), 1991, 18, şek. 1, lev. VII). En azından adak levhalarının ve kemerlerin bir kısmının ölü ziyafetini betimlediği söylenebilir. Bk. C. Işık, "Urartäisch-griechischer religions-geschichtlicher Gedankenaustausch, nach einer Darstellung", *Bulleten LIV*, 1990, 22, Abb. 1; A. Taşyürek, "Giyimli Adak Levhaları", *Bulleten XLII*, 1978, 210 vd., res. 22; H.-J. Kellner, *Urartu. Ein wiederentdeckter Rivale Assyriens*, Münih 1976, 54, Abb. 52; "Grouping and Dating of Bronze Belts", *Urartu*, 293, Abb. 6; Gürtelbleche

temsil eden sahneler, ölü gömme törenlerinin günümüze değin süren başlıca uygulamalarından biri olan ölü ziyafetini yansıtmaktadır. Mezarlarda ele geçen masa, sehpa ve sandalye gibi mobilya parçaları, sözü edilen buluntular üzerinde betimlenen sahnelerde görülen ölü yemeği törenlerinin Urartular tarafından uygulandığını kanıtlamaktadır. Sonuçta çoğu kaçak kazılarda ele geçen bu tür buluntuların Urartuların ölü kültürüne ait somut belgeler olduğunu söylemek mümkündür¹⁵.

Zafer Derin
Ege Üniversitesi

aus Urartu, *Prähistorische Bronzefunde* XII, 3, Stuttgart 1991, no. 282; P. Calmeyer, "Some Remarks on Iconography", *Urartu*, 316, fig. 4.

¹⁵ Makaleye çizim ve fotoğrafları eklenen eserler şunlardır:

- Çiz. 1 : Env. No. 74.18.100
- Çiz. 2 : Env. No. 74.18.111
- Çiz. 3 : Env. No. 4.51.79
- Çiz. 4 : Env. No. 74.18.5
- Çiz. 5 : Env. No. 74.18.54,
- Çiz. 6 : Env. No. 74.18.23
- Çiz. 7 : Env. No. 74.18.36
- Çiz. 8 : Altuntepe III No.'lu mezar, Özgüç 1969, 22, fig. 18.
- Çiz. 9 : Gaziantep Müzesi Env. No. 44. 54, 73.
- Res. 1 : Env. No. 74.18.5-6/8-12.
- Res. 2 : Env. No. 74.18.77-82.
- Res. 3 : Env. No. 74.18.49-55.
- Res. 4 : Env. No. 74.18.17-19.
- Res. 5 : Env. No. 74.18.21-24.
- Res. 6 : Env. No. 74.18.103-105,108.

Van Müzesi'ndeki Bir Grup Tunç Mobilya Aksamı

